

KORONAVİRÜS İLE MÜCADELEDE YENİ RİSK ALANI: İNFODEMİ

TURGAY YERLİKAYA

SETA | PERSPEKTİF

NİSAN 2020 · SAYI 269

- Koronavirüs sürecinde sosyal medya odaklı ne tür manipülasyonlar yapılmaktadır?
 - Dünyada virüsün medyatikleşmesi ve ülkelerin tutumu nasıldır?
- Koronavirüsle mücadelede sosyal medya şirketleri ne tür önlemler alıyor?
 - Infodemi ile mücadelede neler yapılmalı?

GİRİŞ

Koronavirüsün (COVID-19) Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi ilan edilmesinin ardından sorun bölgesel olmaktan çıktı ve küresel bir noktaya evrildi. Virüsün özellikle Avrupa'ya sıçramasının ardından sorunun ciddiyetine ilişkin tablo ortaya çıkmış oldu. Nitekim İtalya'nın proaktif olmayan tavrı ciddi tahribatlar yaşamasını da kaçınılmaz kıldı. Bunun yanı sıra İngiltere ve Hollanda'nın başlarda "sürü bağışıklığı" modelini uygulayacaklarını söylemesi ve özellikle yaşlıların süreç içerisinde korunamayacağına dair söylentiler Avrupa'nın genel anlamda Koronavirüs ile mücadelesinde başarısız olduğu izlenimini yarattı. Salgının Avrupa'nın hemen her ülkesinde görülmesi ve ortak mücadelede özellikle sağlık safhasında yetersizlikler yaşanması "Avrupa Birliği" (AB) idealinin reelde karşılığının olmadığı tartışmalarını gündeme getirdi. Serbest dolaşımın askıya alınması ve medikal malzemelerin AB içerisinde yer alan ülkeler tarafından paylaşılmaması Birlik karşıtı fikirlerin güçlenmesine neden oldu. Sırbistan Cumhurbaşkanı Aleksandar Vučić'in "Avrupa dayanışması sadece kağıt üstünde" ifadeleri Birliğin Koronavirüs salgını sonrası dönemdeki

durumunu işaret eden en açık gösterge oldu.¹ Çin, Küba ve Türkiye gibi devletlerin Sırbistan ve İtalya'ya medikal malzeme konusunda yardımcı olması ise Birlik içerisindeki konvansiyonel siyaset tarzında derin bir yarıma oluşturdu.

Tüm bu gelişmelerin ardından yorumların iki eksen üzerinde şekillendiği görülmektedir: İlki uluslararası kurumlar ve bölgesel yapıların itibarını kaybedeceği ve yeni dönemde daha korumacı ve içe kapanık siyaset tarzının egemen olacağıdır. İkinci görüş ise yeni dünya düzeni olarak adlandırılacak bir yapısal dönüşümün ancak siyaset, ekonomi ve toplumsal alanda oluşabilecek derin kırılmalarla mümkün olabileceği dolayısıyla Koronavirüsün henüz bu denli bir yapısal dönüşümü mümkün kılacak bir etki oluşturmadığıdır. Hiç kuşkusuz yeni dünya düzeni birtakım farklılıkları mümkün kılacaktır.² Fakat yüzyıllardır kendisi-

1. 2012'de AB adaylığı statüsü verilen Sırbistan 2014'te üyelik müzakerelerine başlamış ve süreç içerisinde vize serbestisi imtiyazını elde etmiştir. Sırbistan'ın AB'deki cari pozisyonu "potansiyel üye aday" kategorisinde değerlendirilmektedir.

2. Yeni dünya düzeni tartışmalarını "devlet" olgusu üzerinden inceleyen ve gelecek önerilerini bu bağlamda analiz eden bir tartışma için bkz. Ali Yaşar Sarıbay, "Devlete Bulaşan Virüs", Fikir Turu, 25 Mart 2020, <https://fikir-turu.com/2020/03/25/devlete-bulasan-virus>, (Erişim tarihi: 6 Nisan 2020).

TURGAY YERLİKAYA

Lisans eğitimini 2012'de Kocaeli Üniversitesi'nde tamamlayan Turgay Yerlikaya yüksek lisansını 2014'te "Türk Medyasında Self-Oryantalizm" başlıklı tezle Marmara Üniversitesinde tamamladı. 2018 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde hazırladığı "Toplumsal Hareketler ve Sosyal Medya İlişkisi: Gezi Parkı ve Tahrir Meydanı Örnekleri" başlıklı tez çalışmasıyla Doktor ünvanını almaya hak kazanmıştır. SETA Toplum ve Medya Araştırmalarında Araştırmacı olarak çalışan Yerlikaya Toplumsal Hareketler, Sosyal Medya, Oryantalizm, İslamofobi ve Basın Özgürlüğü alanlarında çalışmaktadır.

ni tahkim eden ve her krizden güçlenerek çıkan dünya sisteminin yeni dönemde geçireceği dönüşümün bu denli radikal olması mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte elbette devletlerin kendi teritoryal bütünlükleri içerisinde daha güçlü ve küresel kurumlara karşı daha temkinli olacağı bir dönüşüm beklenebilir. Nitekim modern öncesi dönemlere oranla günümüz dünyasındaki risk unsurlarının belirsizleşmiş olması ve küresel bir boyut arz etmesi ulusal düzlemdeki mücadeleleri daha fazla önemli kılmaktadır. Bu nedenle içinde yaşadığımız dönemin en temel meselesi bu risklerle baş edebilme yeteneğidir.³ Dolayısıyla riskin daha belirgin olduğu kriz durumlarında kurumsal kapasitesi ve sağlık performansı açısından başarılı sınavlar veren ülkelerin gelecek dönemde ulus üstü kurumlar ve küresel yapılara karşı avantajlı olacağı açıktır. Nihai keredede yeni dönemde bilginin öne çıktığı bir toplumsal vasat ve uzmanlar topluluğunun etkili olduğu bir teknolojik dünyanın varlığı daha olası gözükmemektedir.

KORONAVİRÜS SÜRECİNDE SOSYAL MEDYA ODAKLI MANİPÜLASYONLAR

DSÖ, Koronavirüsün pandemi halini almasının ardından yaptığı açıklamalarda literatüre yeni bir kavram kazandırdı: “infodemi”. Salgınla ilgili yapılan ve özellikle sosyal medyada dolaşıma sokulan bilgi kirliliğini ifade eden bir kavram olan infodemi uzmanlara göre en az virüs kadar etkili olmakta ve geniş kitleleri manipüle ederek sağlığımızı tehdit eden bir noktaya ulaşmaktadır. Özellikle kriz ve seçim dönemlerinde sosyal medya platformlarının kitleleri yanlış yönlendirmesi söz konusu platformlara olan güvenin sarsılmasına neden olmuştur. Bu nedenle küresel piyasa sistemine entegre olan ve dünya ekonomisinde söz sahibi olan sosyal medya platformları ulus devletler için bir tehdit halini almıştır. Nitekim başta Fransa ve Almanya olmak üzere devletler söz konusu platformlara ilişkin güvenlik gerekçesiyle çeşitli önlemler almış ve yasalar çıkartarak

ülke güvenliğini tehdit eden içerikleri önleme yoluna gitmişlerdir. Hiç kuşkusuz insan sağlığını ilgilendiren ve küresel bir sorun haline gelen Koronavirüs ile ilgili asılsız içeriklerin ve yanlış yönlendirmelerin yine internet tabanlı platformlar üzerinden yayılması benzer biçimde bir küresel tehdide işaret etmektedir.

AB İzleme Takımı'nın geçtiğimiz günlerde yaptığı açıklamalarda Rusya'nın Koronavirüs hakkında 16 Mart'a kadar olan iki haftalık dönemde yaklaşık 80 dezenformatif içeriği dolaşıma soktuğu iddiası da aynı tartışmaları gündeme getirmiştir. Benzer biçimde Çin'in de sosyal medya platformları ve fake hesaplar aracılığıyla Tayvan'da manipülatif içerikleri dolaşıma soktuğu iddialar arasındadır. Tayvan Devlet Başkanı Tsai Ing-wen'in enfekte olduğu iddiasının ortaya atılmasının ardından Tayvan hükümeti böyle bir durumun söz konusu olmadığını söyleyerek söz konusu içeriklerin Çin online kaynakları tarafından gündeme getirildiğini belirtmiştir.⁴ Benzer bir iddia da Slovakya Başbakanı Peter Pellegrini'nin Şubat'ta Brüksel'deki AB liderler zirvesinde virüsü diğer AB liderlerine bulaştırdığıdır. Hiç kuşkusuz bu ve benzeri iddiaların gündemde tutulması ülke otoritelerine olan güveni sarsmayı ve ülke içi gündemleri politik olmayan yollar ile kuşatmayı amaç edinmektedir. Kontrol altına alınması amaçlanan ve devamlı surette geleneksel araçlarla tehdit edilen ülkelerin bu biçimde etkilenmeye çalışılması, internet teknolojilerinin konvansiyonel tehdit yöntemlerini de ne denli dönüştürdüğünü gösteren bir husustur.

DÜNYADA KORONAVİRÜSÜN MEDYATİKLEŞMESİ VE ÜLKELERİN TUTUMU

Koronavirüsün medyatikleştirilmesi yani bir medya içeriğinde kitlelere sunulması süreci ülkelerin kendi iç gündemlerini domine etmeleri ve sorunun farklı yönlerini örtmeleri açısından oldukça önemlidir. Ülkelerin ne tür reaksiyonlar gösterdikleri ve ülke içerisindeki medya anlatılarının nasıl inşa edildiği incelendiğinde farklı ve zengin medya spekülasyonlarının varlığı dikkat çekmektedir.

3. Ulrich Beck, *Risk Society: Towards a New Modernity*, (Sage Publication, Londra: 1992); Yeni internet teknolojilerinin yarattığı dijital ekosistemin ürettiği riskleri bu bağlamda ele alan bir analiz için bkz. Turgay Yerlikaya, “Cambridge Analytica, Risk Toplumu ve Sosyal Ağlar”, *Star Açık Görüş*, 21 Nisan 2018.

4. Jianli Yang ve Aaron Rhodes, “China is Pushing a ‘Zero’ Myth on COVID-19”, *National Review*, 27 Mart 2020, <https://www.nationalreview.com/2020/03/china-is-pushing-a-zero-myth-on-covid-19-and-attacking-press-freedom/>, (Erişim tarihi: 2 Nisan 2020).

Örneğin Çin deneyiminde Çin'in başarılı olduğu ve bu krizi çözdüğüne yönelik bir medya söyleminin varlığı dikkat çekmekte ve virüsle mücadelede gösterilen başarının sistemin özellikleriyle birlikte ele alınmasının gerekliliği ifade edilmektedir. Çin devlet medyası tarafından Şi Jinping'in çok önemli işler kaydettiği ifade edilmekle birlikte Çin'in bu konudaki bilimsel kapasitesi gündeme getirilmekte ve ne denli etkili bir strateji izlendiği vurgulanmaktadır.⁵ Kuşkusuz Çin'in ülke sınırları içerisinde ürettiği bu anlatı küresel anlamda bazı karşı söylemlerle çürütülmeye çalışılsa da genel kanı Çin yönetiminin virüsle mücadelede oldukça başarılı olduğu yönündedir.

İran'da ise durum rejimin güvenliğini tehdit edebilecek saldırıları önleme adına siyaset eksenli yürütülmektedir. Nitekim Koronavirüs ülke içerisinde İran'ı hedef alan biyolojik bir silah olarak değerlendirilmekte ve bu durum İsrail ile ilişkilendirilmektedir. Kimlik siyasetinin ağır bastığı ülkede dini argümanlar üzerinden inşa edilen söylem reeldeki durumu bütünüyle göstermediği gibi sorunun bilimsel boyutunu da gözden kaçırmaktadır.

Avrupa ölçeğinde ise devletlerin sorunu ciddiye almayan tavırları nedeniyle kendi iç çelişkileri ortaya koyulmakta ve sorun görece farklı boyutları ile tartışmaya açılmaktadır. Gelinek noktada bu krizi küresel gündemde ürettikleri medya söylemleriyle başarılı biçimde yöneten devletlerin önümüzdeki döneme daha güçlü bir biçimde girecekleri öngörülebilir. Bu da küresel alanda güçlü olan ve medya organlarını ulus sınırlarının dışına taşıyan ülkeler açısından bir imkan yaratacağı gibi güçlenen devletlerin muhtelif kısıtlamaları ile de karşı karşıya gelinecektir.

KORONAVİRÜS İLE MÜCADELEDE SOSYAL MEDYA ŞİRKETLERİNİN ALDIKLARI ÖNLEMLER

Son günlerde özellikle Koronavirüs ile mücadelede kullanabilecek ilaçlar ve diğer konularla ilgili dezenformasyon yapıldığı bilinmektedir. Sosyal medyanın araç olarak kullanıldığı bu platformlarda ünlü YouTuberlar mucize ilaç olarak bazı reklam amaçlı ve gerçeği yansı-

5. Verna Yu, "China Activist Who Called Xi Clueless On Coronavirus Faces Years in Jail for 'Subversion'", *Guardian*, 8 Mart 2020.

mayan ürünleri önermektedirler. Halk içerisinde sağlık önlemleri açısından ciddi bir bilgi kirliliği yaratan bu durum dolaylı biçimde halk sağlığını tehdit etmektedir. Bu dönemde sadece Türkiye'de değil bütün dünyada Koronavirüs ile mücadeleyi etkisizleştirmeye ve ülke içi politik gündemi bu yolla etkilemeye çalışan bir dizi operasyonel faaliyetler gerçekleştirilmektedir.⁶ Özellikle seçim ve terör dönemlerindeki fake içerikleri kontrol etmede etkin olamayan ve bir "güvenlik sorunu" haline gelen söz konusu platformların bugün ne yapacağı hakkında soru işaretleri gündeme gelmektedir.

Mart'ın ikinci haftasında Facebook, LinkedIn, Reddit, Twitter ve YouTube gibi küresel internet platformları Koronavirüsle mücadele noktasında DSÖ ile birlikte hareket edeceklerini açıklamış ve bu konudaki dezenformasyonun önüne geçmek için daha dikkatli olacaklarını beyan etmişlerdir.⁷ Bazı noktalar üzerinde mutabakat sağladıklarını deklare eden söz konusu platformlar Koronavirüs ile ilgili asılsız içeriklerle mücadele için bütüncül bir strateji izleyeceklerini ve yerel sağlık otoritelerini dikkate alacaklarını söyleyerek desteklerini ortaya koymuşlardır.⁸ Bu noktada TikTok uygulamasının DSÖ'ye destek olması ve örgütün bilgilendirmeler yapması amacıyla platformu uzmanlara tahsis etmesi önemli bir adımdır. Youtube başta olmak üzere Facebook ve Instagram gibi şirketlerin örgüt uzmanlarının ve ulusal sağlık otoritelerinin konu ile ilgili açıklamalarının daha fazla görülebilmesi için ön plana çıkartılacağı açıklaması benzer bir destek türüdür.

Bu tip kriz dönemleri kitlelere içeriği tahrip edilmemiş gerçek bilginin ne derece hayati olduğu-

6. "Coronavirus: Fake News Crackdown by UK Government", BBC, 30 Mart 2020.

7. ABD Başkanı Trump, Koronavirüs ile ilgili dezenformatif içerikleri engelleme adına Silikon Vadisi'nden destek talep etmiş ve yapılan görüşmede küresel sosyal medya devleri krizi derinleştirecek asılsız içeriklerin ortadan kaldırılması ve bu konudaki bilgi kirliliğinin önlenmesi adına mücadele kararı almıştır; Bkz. Tony Romm, "White House Asks Silicon Valley for Help to Combat Coronavirus, Track Its Spread and Stop Misinformation", *Washington Post*, 11 Mart 2020.

8. Nick Statt, "Major Tech Platforms Say They're 'Jointly Combating Fraud and Misinformation' about COVID-19", *Verge*, 16 Mart 2020, <https://www.theverge.com/2020/3/16/21182726/coronavirus-covid-19-facebook-google-twitter-youtube-joint-effort-misinformation-fraud>, (Erişim tarihi: 2 Nisan 2020).

nu göstermektedir. Bu anlamda geniş kitlelerin fake içeriklere maruz kalmaması ve sağlıklı bilgilendirilmesi açısından iki tür mücadele yöntemi ön plana çıkmaktadır: İlki bütün bireyleri ilgilendiren “bireysel” boyut ikincisi ise devlet ve sosyal medya şirketlerini içerisine alan “kurumsal” boyut. Bu kapsamda infodemi ile mücadelede yapılması gerekenleri şu şekilde sıralayabiliriz:

- Sosyal ağlarda karşılaştığımız içeriklere karşı şüpheli olunması fake içeriklere mukavemet etme anlamında önemli bir adımdır.
- İçerikleri paylaşmadan önce bilgi kaynakları ve içeriği paylaşan hesapların gerçekliği araştırılmalıdır.
- Karar almadan (beğeni, retweet, paylaşım) önce düşünülmelidir.
- Eyleme geçmeden önce sonuçları hakkında düşünülmelidir.
- İçeriğin kim tarafından ve ne zaman paylaşıldığına dikkat edilmelidir.
- İçeriğin ne amaçla paylaşıldığı üzerine düşünülmelidir.
- Sosyal medya şirketleri asılsız haber tespitinde daha hızlı davranmalıdır.
- Asılsız haber paylaşan kişilerin hesapları askıya alınmalıdır.
- Bağımsız fact-checking sistemleri geliştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.
- Sosyal medya platformları belirlenen fake içerik ve hesaplar hakkında devamlı bilgilendirme yapılmalıdır.
- Dezenformasyonla mücadele anlamında yerel otoritelerle daha fazla iş birliğine gidilmelidir.

- Sosyal medya platformları faaliyet alanı içerisindeki ülkelerde hukuk temsilcilikleri bulundurmalı ve hızlı karar alma adına iş birliklerini güçlendirmelidir.

SONUÇ

İnternet teknolojilerinin ortaya çıkarttığı içerik üretimi imkanıyla birlikte yatay bir bilgilendirme modelinin hayata geçeceği, katılım ve demokrasinin güçleneceği argümanı bilgi toplumunun başat tezlerindendi. Hiç kuşkusuz herkesin bilgiye erişimi ve üretimi daha hızlı ve mümkün hale gelmiştir. Fakat bu imkan, günümüz krizinde de görüldüğü gibi aşırı enformasyon bombardımanı içerisinde neyin doğru neyin yanlış olduğu bir düzlemi de zaman zaman imkan dışı bırakmaktadır. Bu nedenle önümüzdeki dönem merkezîyetçi yapılar ile ulus ötesi internet platformları arasında şiddetini artıran bir güç mücadelesini ortaya çıkartacaktır.

Koronavirüs sonrası dönemde devlet olgusunun kurumsal kapasitesini artıracığı ve daha korumacı bir refleks göstereceği düşüncesi son dönemde hakim bir görüş olarak dile getirilmektedir. Çin’in ulusal düzlemde virüsle yürüttüğü mücadelede uyguladığı iddia edilen bütüncül strateji bu görüşü destekler niteliktedir. Nitekim Çin, drone teknolojisi ve hastaları takip etmek için ürettiği internet tabanlı uygulamalarla birlikte hasta takip sisteminin evrenini genişletmiş ve teknik altyapı ile birlikte gücünü de göstermiştir. Kimilerine göre özgürlüklerin sınırlandırılması ve modern gözetim mekanizmalarının yaygınlaştırılması olarak yorumlanan bu durum kimilerine göre ise bir mecburiyet olarak kendisini göstermiştir. Çin’in salgın döneminde ön plana çıkan ve mücadelede simge bir isim olan Dr. Li Wenliang’ın ölmesinin ardından ülke genelinde interneti yavaşlatması ve uluslararası medya organlarına ilişkin tutumunu sertleştirilmesi bir olgu olarak karşımızda durmaktadır. Bir yönelim olarak kendisini gösteren bu strateji önümüzdeki dönemde Batı içerisinde de sıklıkla tartışılacak ve kimileri için kaçınılmaz bir siyaset tarzı haline gelecektir.

